

Hassas Konular

Bağımsız Devletler Topluluğunun Yapısı ve Mevcut Durumu ve Geleceği

Yunus Akgür – Ertan Çakıroğlu

31 Mayıs 2008

1. Kuruluşu:

8 Aralık 1991’de Rusya, Ukrayna ve Beyaz Rusya liderleri Beyaz Rusya’da bir araya gelerek, Sovyetler Birliği’nin varlığını tamamladığına ve Bağımsız Devletler Topluluğu adı altında yeni bir topluluğun kurulduğuna dair Minsk Anlaşması’nı imzalamışlardır.

21 Aralık 1991’de Kazakistan’ın Almatı şehrinde üç Baltık cumhuriyeti ve Gürcistan hariç olmak üzere 11 Sovyet cumhuriyeti Minsk Anlaşması’nı destekleyen ve Bağımsız Devletler Topluluğu’nu (BDT) kuran anlaşmayı imzalamıştır.

Rusya, başlangıçta bu sürece katılmayan Gürcistan’a ve topluluk anlaşmasını parlamentosunda onaylamayarak sürecin dışında kalmaya çalışan Azerbaycan’a çeşitli yollarla baskı yaparak bu devletleri “yola getirmiştir”. Böylece Eylül 1994 itibarıyla on iki üyeli BDT ortaya çıkmıştır. Türkmenistan 25 Ağustos 2005’ten beri tam üye değil gözlemci statüsü ile katılmaktadır.

2. BDT’nin İlkeleri:

Almatı Anlaşması’nın 2. ve 3. Maddesi BDT’nin ilkelerini aşağıdaki gibi ortaya koymaktadır:

Siyasi, ekonomik, çevresel, insanî, kültürel ve diğer alanlarda işbirliğinin yapılması,

Ortak ekonomik alanın oluşturulması, devletlerarası ilişkilerin geliştirilmesi, bütünleşme sonucu üye devletler arasında dengeli ekonomik ve sosyal gelişmenin tesis edilmesi,

BM ve uluslararası hukuk tarafından tanınan ilke ve normlar çerçevesinde insan haklarının ve diğer temel hakların sağlanması,

Kitle imha silahlarının ve nükleer silahların yayılmasının engellenmesi, askerî harcamaların düşürülmesi, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında etkinliği artırmak amacıyla üye devletler arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi,

Üye devletler arasında serbest iletişimin ve dolaşımın sağlanması,

Üye devletler arasındaki münakaşalara ve çatışmalara barışçıl çözümlerin bulunması.

3. Üye ülkeler:

Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Ukrayna ve Rusya Federasyonu dur.

4. BDT'nin yapısı:

BDT'NİN Asli Organları:

(a) Yönetim Organları

- Devlet Başkanları Konseyi
- Hükümet Başkanları Konseyi
- Dışişleri Bakanları Konseyi
- Savunma Bakanları Konseyi
- Sınır Birlikleri Komutanları Konseyi
- Ekonomik Mahkemedir.

(b) Yürütme Organları ise,

- BDT Yürütme Sekreterliği,
- Devletler Arası Ekonomi Komitesi,
- Üye Devletlerin Sürekli ve Yetkili BDT Temsilcileri Konseyidir.

Şimdi BDT nin asli organlarının görevlerinden özet olarak bahsedelim.

Devlet Başkanları Konseyi: Yönetimin en üst tepesinde yer almaktadır. Düzenli olarak yılda iki defa toplanır ve üye devletlerin ortak çıkarlarını gerektiren prensipler üzerine görüşmeler yapar. Acil durumlarda üye devletlerden birinin talebi üzerine de toplantı yapılabilir.

Hükümet Başkanları Konseyi: Yılda dört defa toplanır ve ekonomik, sosyal ve ortak çıkarlara sahip olunan diğer alanlarda üye devletlerin yürütme organlarının işbirliğini koordine eder.

Dışişleri Bakanları Konseyi: BDT Hükümet Başkanları ve Devlet Başkanları Konseyi'nin kararları doğrultusunda üye devletlerin uluslararası organizasyonlardaki faaliyetleri dâhil dış politikalarını koordine etmekle ve üye devletlerin de ortak çıkarlarını ilgilendiren dünya siyaseti ile ilgili ortak danışma toplantısı organize etmekle yükümlüdür.

Konsey faaliyetlerini Devlet Başkanları Konseyi'nin kabul ettiği kararlar doğrultusunda yürütür.

Savunma Bakanları Konseyi: Üye devletlerin askerî politikaları ve askerî yapılarıyla ilgili konularda Devlet Başkanları Konseyi'nin bir yapısıdır. Savunma Bakanları Konseyi ve Birleşik Kuvvetler Genel Kurmayı, faaliyetlerini Devlet Başkanları Konseyi'nin ilgili kararları doğrultusunda yürütürler.

Sınır Birlikleri Komutanları Konseyi: Üye devletlerin sınırlarını korumak ve istikrarı sağlamak amacıyla kurulan bir organdır. Devlet Başkanları Konseyi'nin kabul ettiği tüzük doğrultusunda faaliyetlerini yürütür.

Ekonomik Mahkeme: BDT anlaşmaları çerçevesinde ortaya çıkan ekonomik uyuşmazlıkları çözmek ve ekonomi alanında üye devletlerin BDT mevzuatlarına uyumunu gözetlemek amacıyla kurulmuştur.

Yukarıda belirtilen yönetim organlarının yanı sıra bildiğiniz gibi, BDT çerçevesinde üç tanede yürütme organı bulunmaktadır.

BDT Yürütme Sekreterliği: BDT organlarının koordinasyonu sağlamak amacıyla kurulan BDT'nin sürekli çalışma organıdır.

Bunun dışındaki yürütme organları ise Devletlerarası Ekonomi Komitesi ve Üye Devletlerin Sürekli ve Yetkili BDT Temsilcileri Konseyi'dir. Bu organlar 1999'da yapılan düzenlemeler çerçevesinde şekillenmiştir. BDT nezdinde kurulması planlanan BDT İnsan Hakları Komisyonu oluşturulamamıştır.

Belirtilen organlar dışında tarımdan uzay araştırmasına kadar bir dizi alanda ortak konseyler kurulmuş, bunların bir kısmı faaliyetlerine son vermişlerdir. Ayrıca 2002 yılından başlayarak BDT nezdinde BDT Seçim Gözlemcileri faaliyet göstermektedir. Bu gözlemcilerin amacı, Moskova yanlısı adayları desteklemektir. 2004 Ukrayna başkanlık seçimlerinde ve 2003 Azerbaycan başkanlık seçimlerinde BDT'nin gözlemcilerinin seçim sonuçları değerlendirmeleri AGİT'in gözlemcileri ve diğer uluslararası kurumların gözlemcilerinin değerlendirmeleri ile örtüşmemektedir.

5. BDT İçinde Ortak Güvenlik Çalışmaları:

BDT çerçevesinde planlanan ortak askerî komuta ve ortak askerî politika hayata geçirilememiştir. Bütün üye ülkeler bağımsız milli ordularını oluşturmaya yönelmişler ve bu süreç içerisinde özellikle NATO ile işbirliğine girmişlerdir. Rusya'nın kendisi de NATO ile işbirliğine yönelmiş, bunun sonucu olarak NATO-Rusya Konseyi ortaya çıkmıştır. Yine de eski Sovyet cumhuriyetlerinde askerlerini bulundurmaya devam eden Rusya, bu amaçla üç kurumu kullanmıştır.

Bunlar: BDT Barış Gücü, Ortak Hava Savunma Sistemi ve Kolektif Güvenlik Anlaşması'dır.

(a) Barış gücü ve operasyonları:

Topluluk Anlaşması'nın 2. maddesinde BDT'nin amaçlarından birisi, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için üye devletler arasında işbirliğini sağlamak şeklinde belirlenmiştir. BDT'ye üye devletler arasındaki sorunları çözmek de BDT'nin amaçları içerisinde.

BDT Anlaşması'nın 12. maddesine göre, birliğe üye devletlerden birinin veya birkaçının toprak bütünlüğü, egemenliği ve güvenliği tehdiye maruz kalırsa, üye devletler, BM Şartı'nın 51. maddesine uygun olarak barış birliklerini oluşturabilir, bireysel olarak veya birlik düzeyinde meşru müdafaa hakkının kullanılması konusunda üye devletlerin pozisyonunu belirlemek için ortak danışma mekanizmasını çalıştırabilir.

BDT'nin Barış Birlikleri'nin faaliyet alanlarını, kullanacağı askerî teknolojik teçhizatın yapısını, dağılımını ve maddi desteğini belirleyen bir dizi anlaşma imzalanmıştır.

Üye devletler arasında Barış Birliği'nin kurulması ile ilgili ilk anlaşma 20 Mart 1992'de imzalanan BDT'de Kolektif Barış Birlikleri ve Asker Gözlemci Grupları Anlaşması'dır. Anlaşma gereği BDT'nin Barış Birlikleri, üye devletlerdeki etnik çatışmaları önlemek, üye devletler arasında toprak sorunlarından dolayı ortaya çıkan ve insan haklarını ihlal eden konvansiyonel savaşları ile siyasi uyuşmazlıkları önlemek için karşılıklı rıza çerçevesinde yardım gösterme amacıyla kurulmuştur.

24 Haziran 1992'de RF Devlet Başkanı Yeltsin ve Gürcistan Devlet Başkanı Şevarnadze arasında Güney Osetya'da çatışmayı durdurmak ve ateşkes hattını korumak için Gürcistan, Rusya, Kuzey ve Güney Osetya birliklerinden oluşan askerî güç ve gözlemcilerin oluşturulması yönünde anlaşma imzalanmıştır. 21 Temmuz 1992'de Yeltsin'le Moldova Cumhurbaşkanı Snegur arasında Moldova'nın ayrılıkçı Dinyester bölgesinde (Doğu Moldova) çatışmayı sona erdirmek konusunda anlaşma imzalanmıştır.

30 Kasım 1992'de Tacikistan'da görev yapmak için Kazakistan, Rusya, Kırgızistan ve Özbekistan askerlerinden oluşan birliğin oluşturulması yönünde anlaşmaya varılmıştır. 24 Eylül 1993'de BDT Zirvesi'nde Tacik-Afgan sınırında çıkan çatışmada görev yapmak için 25.000 kişilik koalisyon birliği oluşturulması yönünde anlaşmaya varılmıştır.

14 Mayıs 1994'de Gürcistan ve Abhazya temsilcileri ateşkes ve sınırda barışı sağlamak için BDT Barış Kuvvetleri'nin yerleştirilmesi yönünde anlaşma imzalamışlardır. 24 Haziran'dan itibaren çoğunluğu Rus askerlerinden oluşan barış birlikleri bölgede görev yapmaya başlamıştır.

BDT Barış Güçleri'nin çoğunluğu Rus askerlerinden oluşmaktadır. BDT Barış Birlikleri'nin eski SSCB alanında konuşlandırılması konusunda varılan anlaşmaların hepsi Rusya'nın girişimi ve baskıları sonucu imzalanmıştır. Rusya bu birlikleri yakın çevresinde etkinliğini korumak ve artırmak için kullanmıştır.

Bu dönemde konunun diğer ilgi çekici boyutu, Batı'nın, Rus askerlerinden oluşan BDT Barış Birlikleri'nin çatışma alanlarına yerleştirilmesi konusunda imzalanan bu anlaşmalara sessiz kalması olmuştur. SSCB'nin henüz dağıldığı bu dönemde Avrupa ve ABD, SSCB'nin dağılmasından sonra doğan boşluğu geçici olarak Rusya'nın doldurmasına göz yummuştur.

Ancak daha sonraki dönemlerde BDT Barış Gücü'nün statüsü hem Batı hem de topraklarında bu güçleri barındıran devletler tarafından üstü kapalı ve hatta açık bir şekilde tartışmaya açılmıştır.

Özellikle Moldova ve Dinyester bölgesi arasında Rusya'nın arabuluculuk yaptığı görüşmelerde Rusya'nın 1999 AGİT zirvesinin kararlarına aykırı olarak buradaki birliklerinin kalmasında ısrar etmesi, Moldova'nın Rus birliklerinin uluslararası barış gücüyle ikame edilmesi gerektiğini savunmasına sebep olmuştur.

Buna ek olarak 2003 iktidar değişikliğinden sonra Rusya ile ilişkileri daha da bozulan Gürcistan, topraklarındaki Rus askerlerinin çıkarılması için diretmeye başlamıştır. Bunun sonucunda Rusya ve Gürcistan arasında imzalanan anlaşma uyarınca Gürcistan'da bulunan Rus üsleri 2008 yılına kadar tamamen çekilecektir. Ancak Gürcistan'ın ayrılıkçı bölgeleri olan Abhazya ve Güney Osetya'daki Rus güçlerinin çekilmesi konusunda halen bir anlaşma sağlanmış değildir. Gürcistan, buradaki Rus güçlerinin yerine uluslararası barış gücünün yerleşmesini daha uygun görmektedir. Moldova ve Gürcistan'ın bu girişimleri ABD ve Avrupa ülkeleri tarafından desteklenmektedir.

(b) BDT Ortak Hava Savunma Sistemi:

19 Şubat 1995'de Almatı'da Ermenistan, Rusya, Beyaz Rusya, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna Ortak Hava Savunma Sistemi'nin (OHSS) kurulmasına dair anlaşma imzalamışlardır.

Moldova ve Azerbaycan anlaşmaya dâhil olmamıştır. Gürcistan ve Türkmenistan 1997 yılında OHSS'deki ortaklıklarını sona erdirmişlerdir. Anlaşmadan ayrılan Ukrayna ve Özbekistan bu konuda Rusya ile ikili ilişkiler yürütmektedir. Ukrayna ve Azerbaycan OHSS'ye dâhil olmasalar da bu ülkelerin topraklarında, Rusya'nın stratejik savunmasını ve OHSS'yi sağlamak için kullandığı iletişim merkezleri bulunmaktadır. Beyaz Rusya ve Kazakistan topraklarında da Rusya'nın İletişim Merkezleri, Tacikistan'da ise bir uzay izleme istasyonu bulunmaktadır.

OHSS'in askerî teknik mevcudiyetini şu şekilde özetleyebiliriz: 19 hava alayı, 29 hava savunma alayı, 22 radyo-teknik bölük, radyo elektronik savunma amaçlı 2 Rus birliği, Kazakistan'a ait 4 hava savunma birliği; Osa, Buk, S-75, S-125, S-200, ve S-300 tipi hava savunma sistemleri, Mig-23, Mig-29, Mig-31 ve Su-27 uçakları. Belirtilen birliklerin büyük bir kısmı Rus birliğidir.

(c) BDT Kolektif Güvenlik Anlaşması:

BDT alanında dış tehditlere karşı güvenliği sağlamak amacıyla 15 Mayıs 1992'de Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya Federasyonu, Tacikistan ve Özbekistan arasında Kolektif Güvenlik Anlaşması (KGA) imzalanmıştır. 1993 yılı içerisinde Gürcistan, Azerbaycan ve Beyaz Rusya da anlaşmaya katılmıştır.

KGA, bir üye devletin toprak bütünlüğüne ve egemenliğine karşı bir tehdit olduğu zaman, KGA çerçevesinde acil görüşmeler mekanizmasının çalıştırılmasını, bir üye devlete karşı saldırı gerçekleştiği zaman ise askerî dâhil gerekli yardımın gösterilmesini öngörüyordu.

1990'lı yıllarda KGA, üye ülkelerin güvenliklerini sağlamaktan uzak kalmış, her şeyden önce eski Sovyet alanında Rus askerî etkinliğini sürdürme aracı görevini görmüştür. Bundan dolayı 1999 yılının sonuna gelindiğinde anlaşmadan üç ülke eksilmiştir: Azerbaycan, Gürcistan ve Özbekistan.

2000 yılında Rusya'daki iktidar değişikliği, 1990'lı yılların sonunda Orta Asya devletlerinin karşılaştıkları yeni tehditler KGA'nın ivme kazanmasına sebep olmuştur. 1999 yılında Özbekistan İslami Hareketi militanlarının Kırgızistan ve Özbekistan topraklarında güvenlik güçleriyle sıcak çatışmalara girmeleri, Orta Asya bölgesinin güvenlik zaafını ortaya sermiştir. Bu tarihten itibaren, Orta Asya bölgesi KGA'nın temel faaliyet alanı haline gelmiştir. Bununla birlikte KGA artık daha çok Orta Asya'da rejim karşıtı düzensiz birliklerle mücadele organı olarak algılanmaya başlanmıştır. KGA çerçevesindeki faaliyetlerde terörle mücadele söylemi giderek öne çıkmıştır.

Ekim 2000 tarihinde Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te yapılan KGA üye ülkelerinin zirvesinde KGA'nın öngördüğü kolektif güvenlik sistemi çerçevesinde kolektif güvenlik güçlerinin kurulmasına yönelik bir anlaşma imzalanmıştır.

Mayıs 2001'de yapılan bir sonraki zirvede ise Orta Asya'da Kolektif Hızlı Konuşlandırma Güçleri'nin (KHKG) kurulmasına karar verilmiştir. Buna ek olarak Aralık 2000'de BDT çerçevesinde kurulan BDT Terör Karşıtı Merkezi (BDT TKM) de 2001'den başlayarak Bişkek'te faaliyet göstermeye başlamıştır. KGAT'nin de olduğu gibi, BDT TKM'nin temel faaliyet alanı da Orta Asya bölgesidir. Hem KGAT çerçevesinde hem BDT TKM nezdinde yapılan askerî tatbikatlar bu bölgede yapılmaktadır.

11 Eylül'den sonra gerçekleşen Afganistan operasyonu sonucunda Orta Asya ülkeleri tarafından temel tehdit kaynağı olarak algılanan Taliban yönetimi devrilmiştir. İlk defa Rusya dışındaki bir güç, bölge güvenliğinin sağlanmasına talip olmuştur. Ancak bölgede ABD nüfuzu arttıkça Rusya da, kolektif güvenlik alanındaki faaliyetlerini daha da artırmaktadır.

Tacikistan'da bulunan Rus birliklerine ek olarak Rusya, 2002 yılında Kırgızistan'da Kant havaalanına uçaklarını konuşlandırmaya başlamıştır. Teorik olarak Kant'a konuşlandırılan Rus hava birliğinin amaçlarından bir tanesi, KGA çerçevesinde kurulan KHKG'ye havadan destek vermektir. Bu anlamda Kant, KGAT güçlerinin Orta Asya'daki dayanak noktasıdır.

(ç) Kolektif Güvenlik Anlaşması Teşkilatı:

18 Eylül 2003 yılında KGA, Kolektif Güvenlik Anlaşması Teşkilatı (KGAT) adı altında uluslararası bölgesel teşkilata dönüştürülmüştür.

KGAT Tüzüğü'nde "teşkilata üye olan taraflardan birine yapılan saldırının, tüm taraflara yapılmış sayılacağı" belirtilmiştir. Bu anlamda ortak güvenlik tedbirleri açısından KGA'nın çok ötesine adım atılmıştır.

Rusya'nın çabalarıyla etkin bölgesel güvenlik teşkilatı haline dönüştürülmeye çalışılan KGAT, 2004 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda gözlemci statüsüne sahip olmuştur.

KGAT'nin uluslararası arenada tanınması ve otoritesinin kabul edilmesi yönünde hayata geçirilmeye başlanan bir sonraki adım, KGAT-NATO ilişkilerinin kurulmasına yönelik çabalar olmuştur. Rusya, KGAT'nin NATO'ya denk bir bölgesel güvenlik örgütü olarak tanınmasını istemektedir. Daha açık bir ifadeyle, Orta Asya başta olmak üzere, KGAT'nin kapsadığı alanda askerî olarak Rusya'nın hâkim olduğunu kabul ettirmeye çalışmaktadır.

2005 yılında Orta Asya'da meydana gelen güç dengesinin değişimi, bu bölgede Rus nüfuzunun ve buna bağlantılı olarak Rus askerî varlığının artmasını beraberinde getirmiştir.

Aralık 2005'te Rusya Savunma Bakanı Sergey İvanov, Tacikistan'daki Aynı Havaalanı'nı Hindistan ile birlikte kullanmak istediklerini ve bu konuda Tacikistan ile görüşmelerin yapıldığını belirtmiştir. Esas önemli gelişme ise, özellikle Andican olaylarından sonra ABD ile ilişkileri bozulan Özbekistan'ın ABD askerî üssünü topraklarında çıkarma ve akabinde Rusya ile müttefiklik anlaşması imzalama kararı olmuştur.

BDT alanında Rusya'nın üye olduğu diğer teşkilatlarda olduğu gibi, KGAT de tamamen Rusya'nın etkisinde bulunmaktadır. KGAT'nin öncelikli faaliyet alanı Orta Asya bölgesidir. Bölgedeki ABD askerî varlığından rahatsız olan Rusya, KGAT çerçevesinde Orta Asya'daki askerî nüfuzunu arttırmayı hedeflemektedir.

2005 yılı içerisinde ABD'nin Orta Asya'daki etkisinin azaltılması için önemli adımlar atan Rusya, KGAT çatısı altında Rusya'nın etkili olacağı Rusya-Orta Asya ortak birlikleri kurmaya çalışmaktadır. KHKG'nin kurulmasıyla bu ortak birliklerin temeli atılmıştır. Ancak Rusya'nın amacı Orta Asya ülkelerinden ve Rusya'dan tümen düzeyindeki birliklerin ortak komuta altında toplanmasıdır. Diğer taraftan KGAT çerçevesinde barış gücünün oluşturulması için ve netice itibarıyla Rusya'nın KGAT üyesi devletlere askerî müdahalede bulunmasına hukuki zemin oluşturan Barış Faaliyetleri Konsepti hazırlanmıştır.

Orta Asya devletlerinin bağımsızlıklarının en zayıf noktası, kendi güçleriyle güvenliklerini sağlayamamalarıdır. Zamanında bu husus Özbekistan ve Kırgızistan'ın ABD askerî üslerini kabul etmelerine yol açtığı gibi, Tacikistan'ın Rusya'nın askerî müdahalede bulunmasına ve sınır güvenliğini sağlamasına izin vermesini de belirlemiştir. Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın Rusya'nın askerî müdahalesine ve sonuç olarak güvenlik alanında Rusya'nın bölgedeki etkinliğine hukuki temel sağlayan KGAT içerisinde yar almaları da bu ülkelerin güvenlik zafiyetlerinden ileri gelmektedir.

Bölge devletlerinin bağımsızlık döneminde kurdukları ulusal orduları potansiyel olarak komşu devletlerinin orduları karşısında zayıf kalmaya mahkûm görüldüğü gibi, düzensiz birlikler gibi yeni tür güvenlik tehditlerine karşı da hazırlıksız yakalanmışlardır.

KGAT'nin temel faaliyet alanı Orta Asya olsa da, KGAT'nin tek Kafkasyalı üyesi Ermenistan, Güney Kafkasya'da Rus askerî varlığının dayanak noktası olmaya devam etmektedir. Rusya Güney Kafkasya'da varlığını devam ettirme peşindeyken, Ermenistan Azerbaycan'a karşı daha güçlü bir politika izleme ve Rusya'nın askerî himayesinden yararlanma peşindedir. KGAT ortak güvenlik mekanizması bu iki ülkenin amaçlarına uygun çözümü sunmaktadır. Gürcistan'dan çekilmeye başlayan Rus birlikleri Ermenistan'a yerleşmekte, böylece aynı Orta Asya'da olduğu gibi, Rusya'nın müttefikleri ülkelerde Rus askerî varlığı artmaktadır.

(d) BDT’da Terörle Mücadele Faaliyetleri:

Yeni dönemde Rusya ve diğer BDT ülkelerinin önüne çıkan yeni tehditler ve özellikle terörizm sorunu, hem BDT üyeleri arasındaki işbirliği için hem de “yakın çevredeki” Rus askerî varlığının devam etmesi için zemin hazırlamıştır. Terörle mücadeledeki işbirliği BDT alanında en etkin olarak KGAT çerçevesinde devam etse de, Rusya bu konuyu BDT taşımayı başarmıştır. Kırgızistan’da faaliyetini sürdüren BDT Terör Karşıtı Merkezi, KGAT ile işbirliği içerisinde bulunmakta, KGAT askerî tatbikatları çerçevesindeki çalışmalara katılmaktadır.

En son 2005 BDT zirvesinde 2005–2007 yılları için Terörizm ve Diğer Aşırıılık Türleri ile Mücadelede İşbirliği Programı kabul edilmiştir. Programda özellikle askerî tatbikatların yapılması, istihbarat alışverişi, silah ve tehlikeli maddelerin kaçakçılığı ile mücadele, ortak terörle mücadele mevzuatının geliştirilmesi gibi hususlar öne çıkmıştır.

Daha önce KGAT çerçevesinde yapılan Hudut (Rubej) adlı askerî tatbikatın bütün BDT ülkelerinin katılımıyla gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Programı bütün BDT ülkeleri imzalamasına rağmen, terörle mücadele tatbikatları açısından Rusya ve onun yakın müttefikleri öne çıkmıştır: program çerçevesinde yapılması planlanan terörle mücadele tatbikatlarının Rusya, Ermenistan ve Kazakistan’da yapılması planlanmıştır.

6. BDT Coğrafyasındaki Bölgesel Teşkilatlar:

BDT coğrafyasında sadece BDT üyesi devletlerin üye olduğu dört bölgesel teşkilat bulunmaktadır. Bunlar: Avrasya Ekonomik Birliği, Ortak Ekonomik Alan, Rusya-Beyaz Rusya Birlik Devleti, Orta Asya İşbirliği Örgütü ve GUAM’dır.

(a) Avrasya Ekonomik Birliği (AEB):

6 Ocak 1995’te Rusya ve Beyaz Rusya arasında kurulan Gümrük Birliği’ne Kazakistan da katılmak istediğini bildirince, 20 Ocak 1995’te Moskova’da Rusya Federasyonu, Beyaz Rusya ve Kazakistan devletleri arasında gümrük birliği anlaşması imzalanmıştır.

Mart 1997’de Gümrük Birliği’ne Kırgızistan ve Şubat 1999’da Tacikistan dâhil olmuştur. İlk kurulduğu tarihten itibaren, “gümrük birliği” terimi, ulaşılan entegrasyon aşamasını tanımlamak için değil, ulaşılmaması planlanan aşamayı tanımlamak üzere seçilmiştir. Nitekim Gümrük Birliği varlığı sırasında üye ülkeler arasındaki gerçek bir gümrük birliği bir türlü sağlanamamıştır.

2001 yılında Gümrük Birliği Örgütü Avrasya Ekonomik Birliği’ne (AEB) dönüşmüştür. Her ne kadar üye ülkeler, kurulması planlanan ortak ekonomik pazar hedefine halen uzak olsalar da, üçüncü ülkelere uygulanan gümrük vergileri mevzuatının yaklaşık % 70’i üzerinde anlaşma sağlanmıştır.

2006 yılının yazına kadar bu oranın % 80’e ulaştırılması ve daha sonrada gerçek gümrük birliğinin kurulması planlanmaktadır.

2002 Mayıs ayında Moldova ve Ukrayna, Nisan 2003’te ise Ermenistan AEB’ye gözlemci olmuştur. Ancak gözlemci oldukları dönemde Rusya’ya yaklaşmaya çalışan Moldova ve Ukrayna’nın, daha sonra Rusya’dan uzaklaşmalarıyla asli üyelik ile ilgili girişimleri olmamıştır. Ermenistan da ekonomik alanda AEB çerçevesinde yönelmek yerine, Rusya ile ikili ekonomik ilişkileri yürütmeyi tercih etmektedir.

2005 yılında AEB’e katılma kararı alan Özbekistan, birlik içerisinde işleyen anlaşmalara uyum sürecine girmiştir. Özbekistan’ın da katılımıyla AEB’in Orta Asya’daki varlığı güçlense de, oldukça kapalı bir ekonomik sisteme sahip olan Özbekistan’ın uyum süreci teşkilat içerisindeki bütünleşmeyi yavaşlatabilir.

Ayrıca Özbekistan’ın AEB’e katılması, Türkmenistan dışındaki Orta Asya devletlerinin üye olduğu Orta Asya İşbirliği Örgütü’nün (OAIÖ) lağvedilme sürecinin başlangıcı olmuştur. Zaten 2004’te Rusya’nın OAIÖ’ye katılması, Orta Asya Birliği için vaktin kaçırılmış olduğunu simgeliyordu. Rusya’nın zayıf olduğu dönemi kendi lehine kullanamayan Orta Asya devletleri yabancı güçler karşısında ancak birlik sağlayarak kendi alternatiflerini üretebilirlerdi. Birlik oluşturamayan Orta Asya devletleri, Rusya ve ABD arasındaki bölgesel çatışmanın tam ortasında kalmışlardır.

Sonuçta; Orta Asya ülkelerinin Rusya ile ekonomik bütünleşme politikasının belirli bir sınırı bulunmaktadır. Özellikle AEB çerçevesinde uluslar üstü bir organın kurulması sorun çıkartacak gibi görünmektedir. İleride AEB'nin Avrupa Birliği (AB) gibi bir birliğe dönüşmesini engelleyebilecek en önemli şey, üye ülkeler arasındaki dengesizliktir. AB tipi bir birleşmeye gidilmesi, örgüt çerçevesinde uluslar üstü organların oluşturulması, Orta Asya üzerinde Rusya'nın egemenliğinin tescillenmesi anlamına gelecektir.

Şu anda bile Rusya'nın örgütteki ağırlığı göze çarpmaktadır. Özbekistan'ın katılımıyla Rusya dışındaki üye ülkelerin oy oranları azalırken, Rusya'nın % 40'lık oy oranı korunmuştur. Siyasi etki ile insanî, ekonomik ve teknolojik potansiyel açısından Rusya'nın ağırlığı ortadadır. Rusya'nın bu ağırlığı, AEB'nin Rusya'nın stratejik amaçlarına hizmet etmesini sağlamaktadır.

(b) Ortak Ekonomik Alan (OEA) :

Beyaz Rusya, Kazakistan, Rusya ve Ukrayna arasında Ortak Ekonomik Alan Kurulmasına Dair Anlaşma anılan ülkelerin devlet başkanları tarafından 19 Eylül 2003 tarihinde Yalta şehrinde imzalanmıştır.

Şu anda AEB, BDT alanında kurulan en verimli çok taraflı bütünleşme örgütüdür. Ancak üye devletlerin ekonomileri arasındaki dengesizlik bütünleşme açısından birçok soruna sebep olmaktadır. Bu sorunları aşmak amacıyla 2003'te daha dar bir bütünleşme modeli ortaya atılmış ve Rusya, Beyaz Rusya, Kazakistan ve Ukrayna arasında OEA örgütü kurulmuştur.

Dönemin Ukrayna iktidarının izlediği denge politikasından dolayı Ukrayna, ilk defa Rusya önderliğindeki bir yapıya katılmıştır. Böylece AEB çerçevesinde ekonomileri zayıf ve küçük olan Tacikistan ve Kırgızistan bir tarafa bırakılıp Ukrayna dâhil edilerek, BDT alanının en büyük ve en sanayileşmiş ekonomileri bir örgüt çerçevesinde birleşmişlerdir. Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna ve Kazakistan'ın kurmayı planladıkları OEA, BDT içindeki ekonomik gücün yaklaşık % 90'ına sahip olmasına rağmen, kısa süre içerisinde BDT alanındaki bütün entegrasyon projeleri gibi, ülkelerin siyasi önceliklerine takılmaya başlamıştır.

Ukrayna, üye ülkelerin farklı hızlarla entegre olmalarını önermiştir. Diğer taraftan Ukrayna, Dünya Ticaret Örgütü'ne katılım konusunda ortak politikanın izlenmesine de sıcak bakmıyordu. OEA projesi çerçevesinde üye ülkelerin egemenliklerinin bir kısmını devredebilecekleri bir üst organın oluşturulması konusundaki planlar da Ukrayna'yı tedirgin ediyordu.

Ukrayna devlet başkanlık seçimlerinde Rusya'nın yaşadığı yenilgi ve Ukrayna'daki iktidar değişikliği, Ukrayna'nın OEA konusundaki çekincelerini daha keskin olarak dile getirme imkânını yaratmıştır. Ukrayna'nın proje konusundaki şüpheleri bu projeyi neredeyse büsbütün rafa kaldırmıştır.

Diğer üye ülkeler Ukraynasız da devam edebileceklerini ifade etseler de, OEA'nın geleceği açısından Ukrayna'nın kaybının muazzam boyutta olduğu açıktır. Ukrayna projeden ayrılmasa da, 27 Ağustos 2005 tarihinde, hemen BDT zirvesinin arkasında yapılan OEA görüşmelerinde, ekonomik bütünleşmenin Rusya-Beyaz Rusya-Kazakistan formatında devam edeceği anlaşılmıştır. Ukrayna'nın kaybı projeyi tamamen öldürmese bile, derinden yaralamıştır.

(c) BDT Birlik Devleti:

1996 yılında oluşturulan Rusya ve Beyaz Rusya Topluluğu, 1997 yılında Beyaz Rusya ve Rusya Birliği adını almıştır. 1999 yılında iki ülke, Bağımsız Devletler Topluluğu'nda devam eden çeşitli bütünleşme modellerinden farklı olarak en üst bütünleşme modelini-yekpare bir devlet çatısı altında birleşmeyi amaçladıklarını göstermek amacıyla, Rusya ve Beyaz Rusya Birlik Devleti Anlaşması'nı imzalamıştır.

Ancak Birlik Devleti projesi baştan beri iki ülkede de iç politika malzemesi olarak kullanılmıştır. Uzun süredir Birlik Devleti çerçevesindeki çalışmalar sadece atalet gücüyle yürümüş, birleşmenin gerçekleşmesi için yeterli çaba gösterilmemiştir. Rusya ve Beyaz Rusya'nın birleşmesi yönünde yeterli siyasi irade gösterilse bile, iki ülkenin birleşmesinin önündeki en önemli engel ekonomik sistemlerin farklı olmasıdır. Zira bir tarafta Sovyet sisteminden kalan birçok unsuru içinde barındıran Beyaz Rusya ekonomisi, diğer tarafta ekonomik reformlarla eski sistemden oldukça uzaklaşmış olan Rusya ekonomisi bulunmaktadır.

Beyaz Rusya, ortak para birimi olarak Rus rublesini kullanmayı kabul ettikten sonra bile, ortak para biriminin dolaşımına sokulması konusunda bir ilerleme kaydedilmemiştir. Ancak enerji kaynakları açısından Rusya'ya zaten bağımlı olan Beyaz Rusya'nın bütün alanlarda Rusya'ya bağlanması hızla devam etmektedir.

Sürekli Komite'nin verdiği bilgilere göre, Beyaz Rusya'nın dış ticaret operasyonlarında Rusya'nın ağırlığı yüzde 80 iken, makine yapım sektöründe iki ülkenin bütünleşme derecesi yüzde 85, tarım sektöründe ise yüzde 60 olarak ölçülmektedir. OEA temel hedef olarak kalmaya devam ederken, güvenlik alanındaki ortak politikalar da göze çarpmaktadır. 2001 yılında ortak "Askerî Doktrin" kabul edilmiş, bölgesel ortak askerî birlikler ve ortak hava savunma sistemi kurulmuştur.

Rusya ve Beyaz Rusya'nın birleşme çalışmaları Batı'da endişeyle izlenmektedir. Özellikle Birlik Devleti Anlaşması imzalandıktan sonra, Batı'da, Ukrayna'ya karşı olan tepki ve baskı artmıştır. Batı açısından, Avrupa ve Rusya arasında Batı'ya dönük ülkelerin bulunması önemlidir.

Batı'da, Beyaz Rusya'nın Rusya ile birleşmesinin Rusya'nın emperyal arzularını tekrar uyandıracığı iddia edilmektedir. Esasında Batı için Beyaz Rusya, Ukrayna kadar olmasa da, Avrupa güvenliğinin önemli bir parçasıdır. Bundan dolayı Beyaz Rusya'da Batıcı sivil toplumun geliştirilmesi için hem ABD hem AB ciddi miktarda para harcamaktadır. Batı'nın önündeki engel, Beyaz Rusların güçlü bir milli kimlik bilincine sahip olmamasıdır.

Hâlbuki Ukrayna ve Gürcistan devrimlerinde milli kimliğin ve Rusya karşıtlığının önemi yadsınamaz. Dolayısıyla Batı'nın da Belarus milliyetçilerinin de önem verdikleri husus, Beyaz Rusya milli kimliğinin geliştirilmesidir. Bunun dışında kararsız kitleyi iktidara karşı "bilinçlendirme" konusunda Polonya'nın ve Beyaz Rusya içerisindeki etnik Polonyalıların özel bir rol üstlendiği görülmektedir.

(ç) BDT'de GUAM Bloğu:

Gürcistan, Ukrayna, Azerbaycan ve Moldova'nın 1996'da, Viyana'daki bir konferans sırasında ilk işaretlerini verdikleri, 10 Ekim 1997'de Startsburg'ta resmen oluşturdukları GUAM, 24 Nisan 1999'da Washington'da Özbekistan'ın da katılımıyla GUUAM'a dönüşmüştür.

Oluşumu ve gelişimi ABD tarafından ciddi biçimde desteklenen GUUAM, eski Sovyet coğrafyasında Rusya'nın kontrolünü zayıflatmayı amaçlayan bir yapı olarak görülmüştür. Zaman zaman hem BDT, hem de GUUAM içerisinde kurumsallaşma açısından sorunlar yaşansa da Rusya'nın ve ABD'nin ısrarlı çabaları ile bu kurumlar varlıklarını giderek güçlendirerek sürdürmektedirler. Fakat GUUAM ülkelerinin aynı zamanda BDT üyesi olması dikkate alınırsa, gelecekte bu iki örgütün mevcut halleriyle yaşamaları olanaksız gibi gözükmektedir.

Kurumsal yapılanmalara ilişkin bu gelişmeler yaşanırken, Kasım 2003 itibarıyla eski Sovyet coğrafyasını devrimler halkası sarmaya başlamıştır. Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'da yaşanan çeşitli renklerdeki devrim/darbelerle yaşanan iktidar değişiklikleri, ABD'nin İran, Rusya ve Çin'i aynı anda çevrelemeye başladığına ilişkin tartışmaları alevlendirmiştir.

Andican olaylarının daha bir ay öncesinde BDT'yi "giderek anlamsızlaşan birliktelik" olarak nitelendiren Özbekistan, Andican olayları sonrası Batı ile yaşadığı gerginliğin etkisiyle ters yönde politikalar izlemeye başlamış ve GUUAM'dan resmen ayrılmıştır. Örgüt, artık sadece GUAM şeklinde kalmıştır. Ancak örgüte eski Sovyet coğrafyasından katılımların yaşanması olasılığı yüksektir.

Askerî üs konusunda 1992 – 1993'te Azerbaycan'ın, son dönemlerde ise Gürcistan ve Moldova'nın toprak bütünlüklerini tehlikeye atma pahasına Rus askerî birliklerini ülkelerinden çıkarma konusundaki ısrarcı davranışları ve GUAM çerçevesinde ortak askerî yapının kurulması konusunun gündeme getirilmesi, BDT'nin GUAM lehinde zayıflama sürecinin bir diğer göstergesi olarak görülebilir.

(d) Demokratik Seçim Topluluğu (DST)

Avrupa Birliği ülkelerinin enerji konusunda Rusya'ya aşırı bağımlılıktan kurtulma çabaları, bu çerçevede Hazar havzası doğal kaynaklarına ve bu kaynakların Avrupa'ya ulaştırılmasında ulaşım yollarına önem vermeleri, GUAM'ın ABD ile beraber AB tarafından da destekleneceğine ilişkin ipuçları vermektedir. Zaten Rus enerji kaynaklarına bağımlı olan Gürcistan, Moldova ve Ukrayna gibi GUAM ülkeleri, GUAM çerçevesinde ortak enerji politikasının üretilmesi gerektiği kanaatinde dir.

Bu arada Ukrayna Devlet Başkanı Viktor Yuşşenko ile Gürcistan Devlet Başkanı Mihail Saakaşvili'nin BDT dışında yapılanmaya ilişkin özel çabaları dikkat çekmektedir. 12 – 14 Ağustos 2005 tarihlerinde Ukrayna Devlet Başkanı Yuşşenko ve Gürcistan Devlet Başkanı Saakaşvili, Özgürlükler ve Demokrasiyi Savunma Bildirgesi'ni imzalamışlardır. Bu belge ile birlikte Demokratik Seçim Topluluğu (DST) isimli bir yapının da temeli konmuştur. Saakaşvili, aynı görüşme sonrasında yaptığı açıklamada Hazar havzası, Karadeniz havzası ve Baltık devletlerinin katılımıyla oluşturulması planlanan bu yapıda Rusya, ABD ve AB'nin gözlemci statüsüyle yer alması gerektiğini düşündüklerini açıklamıştır. 2 Aralık 2005'de Ukrayna'nın başkenti Kiyiv'de Ukrayna, Moldova, Baltık ülkeleri, Romanya, Makedonya, Slovenya ve Gürcistan tarafından kurulan DST ile Hazar-Karadeniz-Baltık hattı çizilmiştir. Şu anda amaçları son derece muğlâk olan söz konusu teşkilatın stratejik önemi, Batı Avrupa ve Rusya, ayrıca Türkiye ve Rusya arasına giren bir hat olmasından ileri gelmektedir. Buna ek olarak GUAM'ın etkinliğini artırmaya çalışması ve 6 Aralık 2005'de yapılan AGİT Dışişleri Bakanları toplantısında Rusya karşısında GUAM'ın tek vücut olarak hareket etmesi, Rusya'nın son dönemdeki Karadeniz havzası politikasının şimdilik bir sonuç vermediğini göstermektedir.

Sonuçta; GUAM VE DST çerçevesindeki arayışların ışığında uzun vadede GUAM'ın BDT'den tam bağımsız bir yapıya dönüşme ihtimali düşük olarak görünmemektedir. Bu süreçte en belirleyici rollerden birisini üstlenmiş olan Azerbaycan için ABD'nin demokrasi konusundaki ısrarı, Rusya'nın ise Karabağ sorunu konusundaki tutumu belirleyici olacaktır. Bu süreç muhtemelen GUAM'ın kaderini de belirleyecektir.

Avrupa Birliği ülkelerinin enerji konusunda Rusya'ya aşırı bağımlılıktan kurtulma çabaları, bu çerçevede Hazar havzası doğal kaynaklarına ve bu kaynakların Avrupa'ya ulaştırılmasında ulaşım yollarına önem vermeleri, GUAM'ın ABD ile beraber AB tarafından da destekleneceğine ilişkin ipuçları vermektedir. Zaten Rus enerji kaynaklarına bağımlı olan Gürcistan, Moldova ve Ukrayna gibi GUAM ülkeleri, GUAM çerçevesinde ortak enerji politikasının üretilmesi gerektiği kanaatinde.

BDT'nun geleceğine ilişkin bazı olumsuzluklar mevcut olup bunlardan bir kısmı EK-B'dedir.

7. Sonuç

Rusya, BDT politikasında Rus soydaşlarının haklarının korunması, BDT coğrafyasında Rus dil ve kültürünün varlığını devam ettirmesi, insan dolaşımının ve diğer hukuki problemlerin düzenlenmesi ve sosyo-kültürel alanda diğer işbirliği girişimlerinin artırılması gibi konuları öne çıkarmaktadır. Bu şekilde eski Sovyet alanının hala yekpare bir coğrafya olduğuna dair psikoloji korunmaya ve yerleştirilmeye, Rusya'nın nüfuzunun ileride de devam etmesi için sosyo-kültürel temel oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Ayrıca Rusya; BDT ülkelerinin piyasalarında söz sahibi olmak, yatırım yapmak, enerji kaynakları başta olmak üzere hammadde kaynaklarının kullanımını ve enerji iletim hatlarının kontrolünü ele geçirmek gibi konularla meşgul olmaktadır. Son dönemlerde Rusya'nın Orta Asya doğal gaz kaynaklarının yanında uranyum kaynaklarını da kontrol altına almaya yönelik çalışmaları bulunduğu öğrenilmiştir.

BDT'nin 17. yıldönümünün kutlanacağı 2008 yılına gelindiğinde, BDT çerçevesinde planlanan ekonomik ve askerî bütünleşme amaçlarının istenildiği gibi gerçekleşmediği görülmektedir.

Yunus Akgür, E. Kur. Albay

Ertan Çakıroğlu, E. Kur. Albay

KÖKSAY E-Bülteni, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı (KÖKSAY) tarafından çıkarılmaktadır. KÖKSAY bağımsız ve bağlantısız, günlük siyasî konumu olmayan bir kurumdur; merkezine Türkiye ve Türk dünyasını alarak araştırmalarını ulusal ve uluslar arası sosyal, siyasî ve stratejik konulara yoğunlaştırır, araştırma ve incelemeler yapar. Dolayısıyla, bu yayında ifade edilen bütün görüşler, değerlendirmeler ve varılan sonuçlar yalnızca yazarlarına aittir.

© 2008, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı. Bütün hakları saklıdır.